Deyimlerde Yer Alan Dokuz ve Kırk Sayılarına Anlam Temelli Bir Yaklaşım

A Meaning-Based Approach To The Nine And Forty Number In The Idioms

Melike Somuncu*

Abstract: Numbers are one of the indicators used in reflecting people's feelings and thoughts. The lines of meaning of numbers have been shaped by the traditions, traditions, culture and religious beliefs of the nations. Numbers are always in an important position in Turkish culture and belief. In fact, in Turkish mythology, some numbers have a sacred quality. Also, some numbers have very special meanings. Turkey Turkish idioms and proverbs located in both the number forty nine and values that they carry both collocations line between these two numbers is the most striking aspect. In this article, idioms containing the numbers nine and forty were determined by scanning. The dictionary meanings of these idioms, in which nine and forty numbers are determined, are presented by taking advantage of other Turkish dictionary dictionaries, especially the current Turkish dictionary. Then nine and forty numbers are explained in terms of meaning dimension. The semantic aspects of idioms with the same meaning mechanisms are detailed. Nine and forty numbers and other language associations in the syntax are discussed in the context of the text. The collocation lines of the nine and forty numbers in the statements included in the review are presented both with each other and with other numbers. In collocations, phrases and proverbs are often used together in two or more words. Therefore, they take a more flexible approach. This flexible structure has an easier dynamism in terms of being replaced by other words. Therefore, collocations have an important place in determining the meaning areas of the words within the context of the text. The semantic harmony and messages of the nine and forty numbers in the idioms that are explained without leaving their cultural context are examined with the meaning-based approach, which is a branch of collocation.

Structured Abstract: Numbers are one of the indicators used in reflecting people's feelings and thoughts. The lines of meaning of numbers have been shaped by the traditions, traditions, culture and religious beliefs of the nations. Numbers are always in an important position in Turkish culture and belief. In fact, in Turkish mythology, some numbers have a sacred quality. Also, some numbers have very special meanings. Turkey Turkish idioms and proverbs located in both the number forty nine and values that they carry both collocations line between these two numbers is the most striking aspect. In this article, idioms containing the numbers nine and forty were determined by scanning. The dictionary meanings of these idioms, in which nine and forty numbers are determined, are presented by taking advantage of other Turkish dictionary dictionaries, especially the current Turkish dictionary. Then nine and forty numbers are explained in terms of meaning dimension. The semantic aspects of idioms with the same meaning mechanisms are detailed. Nine and forty numbers and other

---

*Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof. Dr. Siirt University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature
ORCID 0000-0002-9101-3012
melike.somuncu@siirt.edu.tr

Cite as/ Atıf: Somuncu, M. (2020). Deyimlerde yer alan dokuz ve kırk sayılarına anlam temelli bir yaklaşım. *Turkish Studies - Language*, 15(2), 805-818. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42811>

Received/Geliş: 09 April/Nisan 2020

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 27 June/Haziran 2020

CC BY-NC 4.0

language associations in the syntax are discussed in the context of the text. The collocation lines of the nine and forty numbers in the statements included in the review are presented both with each other and with other numbers. In collocations, phrases and proverbs are often used together in two or more words. Therefore, they take a more flexible approach. This flexible structure has an easier dynamism in terms of being replaced by other words. Therefore, collocations have an important place in determining the meaning areas of the words within the context of the text. The semantic harmony and messages of the nine and forty numbers in the idioms that are explained without leaving their cultural context are examined with the meaning-based approach, which is a branch of collocation. Number names are among the basic words of languages. Numbers coincide with almost the existence of languages. The numbers that reflect the beliefs of the nations, their social and geographical environments, the cultures they interact with, and every event in the history pages bear the traces of traditions and customs. For this reason, it can be said that number names are the words that best reflect the national characteristics of languages.

Numbers are most often used with idioms and proverbs. Because idioms and proverbs are the carriers of culture. These carriers undertake important tasks in reflecting the emotional values and meaning areas of numbers. Proverbs and idioms maintain the solidified attitudes and traditional ways of thinking of a particular culture, but it is important to remember that daily reasoning is also a multifunctional and flexible tool. The number nine is a sacred and very important number in Turkish culture and history. It is possible to come across nine numbers in every stage of traditional culture. At the same time, the number 40 has an important place in Sufism and cultural practices. "Forty" beliefs, forty days of ordeal, four doors, forty makams and forties in Alevi-Bektashi culture, forty knots are examples. The forty-arm candlestick is called "forty knots" in Hacı Bektaş Lodge. Forty candles placed in the candlestick are lit twice a year, in Nevruz and on the tenth day of Muharram.

The aim of the study is to determine the numbers of nine and forty in idioms, to present the meanings and collocations of these numbers in Turkish culture with a meaning-based approach.

The method used in this study, including other proverbs Current Turkish dictionary Turkey and forty nine counts primarily located in the Turkish statements and expressions are scanned benefiting from the dictionary. The idioms determined as a result of the scan are classified on the axis of nine and forty. Similar points among the idioms examined in the context of Turkish culture were evaluated within the meaning-based approach.

In this study, both cultural dimensions, dictionary meanings, concept areas and collocation lines of nine and forty numbers were examined. As a result of the analysis, the presence of idioms with the meaning number based on a number based approach method, except for the number nine, forty eight and seven, was determined. Likewise, it is determined that the forty numbers are in the same meaning line with the numbers ten, five, eighty and thousand besides the number nine. The main point here is that these numbers have the same meaning mechanisms, without leaving any space in eight expressions, and that they move from a single branch in the meaning-based approach line.

The dictionary meanings of idioms with nine and forty numbers are directly related to the cultural dimension. It is also noteworthy that there are more negative and exaggerated expressions in the couplets with these numbers.

Keywords: Idioms, nine, forty, Turkish culture, meaning, collocations.

Öz: İnsanların duygu ve düşüncelerinin yansıtılmasında kullanılan göstergelerden biri de sayılardır. Sayıların anlam düzlemleri milletlerin gelenekleri, görenekleri, kültürleri ve dinî inanışları sonucunda şekillenmiştir. Türk kültüründe ve inanışında sayılar her zaman önemli bir konumdadır. Öyle ki Türk mitolojisinde bazı sayılar kutsal bir nitelik taşır. Ayrıca bazı sayıların çok özel anlamları bulunmaktadır. Türkiye Türkçesi deyim ve atasözlerinde yer alan dokuz ve kırk sayılarında da hem taşıdıkları anlam değeri hem de bu iki sayı arasındaki eşdizimlilik çok dikkat çekici bir husustur. Bu makalede dokuz ve kırk sayılarının yer aldığı deyimler taranmak suretiyle tespit edilmiştir. Dokuz ve kırk sayılarının tespit edildiği bu deyimlerin sözlük anlamları Güncel Türkçe Sözlük başta olmak üzere diğer deyim sözlüklerinden de yararlanılarak ortaya konmuştur. Daha sonra anlam boyutu açısından dokuz ve kırk sayıları açıklanmıştır. Aynı anlam mekanizmalarına sahip deyimlerin anlamsal yönleri detaylandırılmıştır. Dokuz ve kırk sayılarının var olduğu

sözdizimindeki diğer dil birlikleri ile ilişkileri metin bağlamında ele alınmıştır. İnceleme kapsamında deyimlerdeki dokuz ve kırk sayılarının hem birbirleriyle hem de diğer sayılarla olan eşdizimlilikleri sunulmuştur. Eşdizimli yapılar içerisinde deyimler ve atasözleri, iki ya da daha fazla kelimenin sıklıkla birlikte kullanım sahasında bulunmaktadır. Deyimler ve atasözlerinin bu kullanım sahaları onlara esnek bir boyut kazandırmıştır. Bu esnek yapı deyimlerde yer alan dokuz ve kırk sayılarının başka sayılarla yer değiştirmeleri açısından daha kolay bir yapıya sahiptir. Bu yüzden deyimlerdeki kelimelerin metin bağlamı içerisindeki anlam alanlarını belirlemede eşdizimliliğin önemli bir yeri vardır. Kültürel bağlamından da ayrılmadan açıklanan deyimlerdeki dokuz ve kırk sayılarının anlamsal uyumları ve mesajları eşdizimliliğin bir kolu olan anlam temelli yaklaşım ile irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deyimler, dokuz, kırk, Türk kültürü, anlam, eşdizimlilik.

1.Giriş

Dillerin temel kelimeleri arasında sayı isimleri yer almaktadır. Sayılar, hemen hemen dillerin varoluşları ile aynı tarihlere denk gelmektedir. Milletlerin inançlarını, sosyal ve coğrafi çevrelerini, etkileşim hâlinde oldukları kültürleri, tarih sayfalarındaki her olayı yansıtan sayılar, gelenek ve göreneklerin de izlerini taşımaktadır. Bu sebeple denilebilir ki sayı isimleri dillerin millî özelliklerini en iyi yansıtan kelimelerdendir (Çelik Şavk, 2013: 52).

Türk kültüründe “üç”, “dört”, “beş”, “yedi”, “dokuz”, “kırk” gibi sayılar özel ve kutludur. Sayılara çeşitli anlamlar yüklenmiştir fakat sayılar tek başlarına kutlu sayılmazlar. Sayıların karşıladıkları nesnelerle, düşündürdükleri kavramlarla, yüklendikleri inanç unsurlarıyla değer taşıdıkları bilinmektedir (Durbilmez, 2009: 71). Türk toplumunun geleneklerinde öne çıkan sayılar, mitolojik dönemden günümüze kadar Doğu-Batı uygarlıklarının pek çoğunda görülmüştür. Hatta Hristiyanlıktan Museviliğe, İslamiyete kadar daha birçok inanç sisteminde ve öğretilerde sayıların görülmesinde kültürlerarası etkileşimin payı dikkate değerdir (Üstünova, 2016: 2). Her toplum kendi deneyimleri ve yaşam şekilleri paralelinde birtakım değerlerine kutsiyet atfetmiştir. Sayılar da bu değerler kapsamında anlam kazanmıştır. Pisagor’un sayı sembolizminin kendisinden sonra gelen birçok kültürü etkilemesi (Hirik, 2017: 225) de kültürlerarası etkileşimin bir göstergesidir. Yalnız bu durumu sadece kültürel etkileşimle açıklamak doğru değildir. Çünkü insanoğlunun en ilkel dönemlerden başlayarak çevresini niceliksel olarak da algılaması ve çevresindeki nesnel gerçeklikleri niceliksel olarak da sınıflaması önemli bir husustur. Sayılara verilen değerler evrenselidir ama verilen değerlerin niteliği daha çok kültürle ilişkilidir. Kültürlerin yanı sıra her dinin de mevcut kutsal kitaplarında ve bazı itikatlarında sayısal değerler yer alır. Bu değerlerden hareket ederek sayılara, dinlerin batını yorumlarında kutsallık atfedecek boyutta anlamların yüklendiği de bilinir. Sayılara yüklenen bu anlamlar dinî hayatta varlığını hissettirir. Hatta yaşamın neredeyse her alanında yönlendirici bir özelliği bulunur. Yaratıcı olan Tanrı, matematikte birçok şeyi gizlemiştir. Matematik, yaratıcının kâinata bıraktığı ipuçları olarak kabul görür. Kâinatın şifrelerini çözmek için gösterilen gayret de kutsal kitapların yazıldığı harfler ile sayılar arasındaki bağlantı kurmaktan gelir. Kabala, gematria, ebced, cifir gibi ilimler bu durumun en açık örneklerindendir (Sertöz, 2000: 67). Sayıların kültürel boyutu din boyutu ile harmanlanmış bir durumdadır. Tasavvufta evrenin sırrına ulaşmada önemli bir adım olan sayılar daima merkezde yer almıştır.

1.1.Türk Kültüründe Dokuz ve Kırk Sayıları

Mitolojik düşünce çağında evrenin sayılar düzenine göre biçimlenmesi de mitolojik inançlar açısından sayıları önemli bir yere sokmaktadır (Beydili, 2005: 489). Bir toplumun en eski dilsel mirasları olmaları bakımından deyimler ve atasözleri sayıların tespitiyle ilgili dikkat çekici veri tabanlarıdır. Çünkü deyimler ve atasözleri kültürün taşıyıcılarıdır. Bu taşıyıcılar sayıların duygu değerleri ve anlam alanlarını yansıtmada önemli görevler üstlenirler. Atasözleri ve deyimler belirli bir kültürün katılaştırmış tutumlarını ve geleneksel düşünce biçimlerini sürdürürler fakat günlük akıl yürütmenin de çok işlevli ve esnek araçlar olduklarını unutmamak gerekir (Lauhangas, 2007: 80).

Bir sayısı başlağıçsal varlığın sayısı, üç sayısı kapsayıcı sentez, beş sayısı yaşam ve sevgi sayısı olarak adlandırılır. Dokuz sayısının kutlu sayılmasının sebeplerinden biri de bir, üç ve beş sayılarının birleşimiyle oluşmasındandır (Durbilmez, 2019: 68-69). Mitolojide dokuz, üçün karesi olması yönüyle erişilen noktayı, tamam olmayı, yüce yetkinliği ve adaleti ifade eden bir sayıdır. Tek haneli rakamların sonuncusudur. Bu nedenle bitişi ve sonun olduğu yerde başlangıcı da haber vermektedir (Ronan, 2005: 77). Altı ve dokuz sayıları arasında tarihsel bir ayrılık vardır, dokuz sayısı eski Türklerde kutlu iken Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte altı ve yedi sayılarının da önem kazandığı görülmektedir (Ögel, 2006: 47). Dokuz sayısı, Türk kültüründe ve tarihinde kutsal ve oldukça önemli bir sayıdır. Bu yüzden geleneksel kültürün her aşamasında dokuz sayısına rastlamak mümkündür (Yardımcı, 2009: 643). Dokuz sayısı, Türkler arasında büyütölmüş kutsal üç diye tanımlanır. Fars Edebiyatındaki Nüh Sipih (Dokuz Felek) adlı eserlerin kaynağı İslâm astronomisindeki dokuz felek kavramından gelir. Moğol Hindistan’ında yüksek mevki sahibi bir insana dokuzun katları sayısınca hediye getirme âdeti vardır. Tokuz, “dokuz” sözcüğünü “hediye, ikram” terimine dönuşmüştür. Bu durum Türk hanedanlarında görgü kuralları ve resmî hayatta önem taşıdığını gösteren niteliktedir (Özköse, 2014: 117). Eski Türklerde dokuz tuğ ve davul, hâkimiyet işareti olup mehterde de dokuzar çalgıcı bulunmaktadır. Mehter, altmış dört kişiden oluşsa da mehter takımı “dokuz kat mehter” diye adlandırılmıştır. Eski Türk boylarında da, Orhun Yazıtlarında da, Dede Korkut hikâyelerinde de dokuz sayısı pek çok yerde geçmektedir. Mesela, Orhun Yazıtlarında Tokuz Oğuz ifadesi, Bilge Kağan Kitabesi’nin doğu yüzünde yer almakta ve Türklerde sayılar kişi adı olarak da kullanılmaktadır (Hazar ve Şengönöl, 2012:9 ‘Rasonyi 1963: 67’). Dinî açıdan ise Hz. Musa’ya dokuz delil verilmesi (İsra 17/121) dokuz sayısının semavi dinlerdeki sembolü olmakla beraber İslam kozmolojisine göre evren 9 küreden kurulmuştur (Schimmel, 2017: 160).

Türk kültüründe başlangıçtan beri *kırk* sayısı ise yazgı ile bağlantılıdır. Öyle ki kırk sabrın, cezanın, bekleyişin, hazırlığın sembolüdür. Ülker ve Süreyya yıldız grubunun Mezopotamya’da kırk gün süre ile kaybolması bu kaybın Babil’de kırk sayısının endişe, beklenti ve sabır ile anılmasına neden olmuştur (Gürsoy Naskali, 1996: 56-57). Aynı zamanda kırk sayısı, tasavvufta ve kültürel uygulamalarda da önemli bir yere sahiptir. “Kırklar” inancı, kırk günlük çile, dört kapı, kırk makam ve Alevi-Bektaşî kültüründeki kırklar cemi, kırk budak bu duruma örnektir. Hacı Bektaş Tekkesinde kırk kollu şamdana “kırk budak” denmektedir. Şamdana konan kırk mum, Nevruzlarda ve Muharrem’in onuncu gününde olmak üzere yılda iki kez yakılmaktadır (Gölpınarlı, 1977: 202). Psikolojide de önemli bir işlevi olan kırk sayısını “Bir kişiye kırk gün deli dersin deli, veli dersin veli olur.” sözü ile örneklendirilmektedir. İnsan psikolojisiyle kırk sayısı arasında bir bağlantı olduğuna dikkat çeken bu söz, bilimsel açıdan incelenmiştir. Modern psikologlar kırklarından hemen önce insanların gelişmesinde belirli bir değişiklik algılandığını ileri sürerler (Schimmel, 2017: 267). Deyim ve atasözlerinde, halk inançlarında ve daha birçok alanda kullanılan kırk sayısı, araştırmacıların oldukça dikkatini çekmiştir. Sayının bu denli yaygın kullanım sahasına sahip olmasının sebebi dinsel inanışlara bağlı olan ya da başka bir ifadeyle dinsel değerler yüklenen sayı ve simgelerin hayata yansması şeklinde düşünülebilir (Güvenç, 2009: 86).

2. Çalışmanın Amacı

Dokuz ve kırk sayılarını deyimlerde tespit etmek, tespit edilen bu sayıların Türk kültüründeki anlamlarını ve eşdizimliliklerini anlam temelli bir yaklaşım ile sunmaktır.

3. Çalışmada Kullanılan Yöntem

Türkiye Türkçesi deyimlerinde yer alan dokuz ve kırk sayıları başta Güncel Türkçe Sözlük olmak üzere genel ağda yer alan atasözleri ve deyimler sözlüklerinden yararlanılarak taranmıştır. Tarama sonucunda tespit edilen deyimler dokuz ve kırk sayıları ekseninde sınıflandırılmıştır. Türk kültürü bağlamında incelenen deyimler arasındaki benzer noktalar anlam temelli yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmiştir.

4. Bulgular

4.1.Dokuz ve Kırk Sayılarının Yer Aldığı Deyimlerin Sözlük Anlamları ve Kavram Alanları

4.1.1.Dokuz sayısı

Adı çıkmış dokuz, inmez sekize: Bu deyim "birinin bir kere adı çıktıktan sonra onun hakkındaki yaygın inanç artık kolay kolay düzelemez" anlamında kullanılmaktadır (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Olumsuz bir anlam çerçevesine sahip olan bu deyimde, kişinin yaşamış olduğu bir tecrübeden ötürü bir daha asla eski itibar ve saygınlığını kazanamayacağını mesajı yatmaktadır.

Bir dalda dokuz ceviz görmeyince taş atmamak: Kazançlı görmediği bir işe girişmemek (Erişim Adresi ve Tarihi: <http://deyimleri.com/deyim/dokuz/>, 17.03.2020). Burada kişinin girişeceği iş için tam anlamıyla tatmin ve ikna olmaması durumunda geride durması ifadesi yer almaktadır. İkna olmak ve inanmak deyim anlam ve anlatım çerçevesinde yer almaktadır.

Dokuz / her / kırk / seksen tarakta bezi olmak: Birbirinden değişik birçok işi ya da ilişkileri olmak, pek çok işle uğraşmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <http://deyimleri.com/deyim/dokuz-demek-otuz-demek/>, 17.03.2020). Abartma ifadesinin yer aldığı deyimde çok fazla iş ile aynı zamanda meşgul olan bir insan profili çizilmektedir.

Dokuz / kırk öküzle bir mağaraya mı kapandı / mağarada mı kaldı?: Önemli bir sebep olmadığı halde, nedensiz bir hâlde sızlanmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a200646.aspx>, 17.03.2020). Yeterli derecede önem taşımayan durumlar için üzülme ifadesinin yer aldığı deyimde abartma ve olumsuzlama söz konusudur.

Dokuz / yedi canlı: 1. Kolay kolay ölmeyen. 2. Çok sağlıklı, herhangi bir hastalığı olmayan, dayanıklı (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Hem övmek hem yemek amacını barındıran deyim, kullanım yeri ve zamanına göre iki türlü de düşünülebilir. Deyimde kişinin sağlıklı olması veya başına gelen musibetlere rağmen yaşam ile mücadelesine devam edecek kadar şanslı olması ifadesi yer almaktadır.

Dokuz akıl bir olsa Bilecik'e pazar kurulur / kurulmaz: "Her kafadan bir ses çıkınca, birçok fikir ayrılıklarının ortaya çıkması ve bu durumdan ötürü yapılabilecek bir şeyin yapılamaması veya gecikmesinin" ifadesi yer almaktadır (Erişim Adresi ve Tarihi: <http://deyimler.com/>, 17.03.2020). Farklı fikirlere sahip kişilerin bir noktada buluşamamasından ötürü var olan problemi çözememe, yeni bir çözüm önerisi getirememesi veya yeni bir tespit yapamamanın ifadesinin yer aldığı deyim, olumsuz bir anlam çerçevesinde yer almaktadır.

Dokuz at bir kazığa bağlanmaz: Bir işin başına, tanınmış, o işten anlayan ve benzer özelliklere sahip olan birden fazla kişi aynı anda getirilmemelidir, bunlar anlaşamaz ve birbirlerine düşerler anlamında kullanılmaktadır (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Anlam çerçevesi *dokuz akıl bir olsa Bilecik'e pazar kurulmaz* deyimini ile aynı düzlemde. Birden fazla farklı fikre sahip bir topluluğun ortak bir noktada buluşamayacağı durumu anlatılmaktadır.

Dokuz babalı: Babası belli olmayan, birçok erkekle düşüp kalkan bir anadan doğan (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020) anlamındaki bu deyim, aynı zamanda karakteri tam oturmaması ve bu sebeple her söylenilen her sözün peşine düşen ve birden fazla kişi için çalışıp onlardan nemalanan kişiler için de kullanılmaktadır. Argoda da sıklıkla karşılaşılan bu deyim hakaret içeren olumsuz bir anlam çerçevesinde yer almaktadır. Bir kimsenin biyolojik olarak birden fazla babasının olması mümkün değildir. Deyimde kişiyi aşağılamak, yemek amacı güdülmektedir.

Dokuz demek otuz demek: Sözü'nün önünü sonunu bilmemek, saçma sapan konuşmak, saçmalamak (Erişim Adresi ve Tarihi: <http://deyimleri.com/deyim/dokuz-demek-otuz-demek/>, 17.03.2020). Olumsuz bir anlam çerçevesine sahip olan bu deyim, yine kişiyi aşağılamayı da barındıran bir mesajı barındırmaktadır. Bu deyim ne dediği belli olmayan bir insan profilini çizmektedir.

Dokuz doğurmak: Merakla, heyecan içinde, sabırsızlıkla beklemek (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Abartma, durumu olduğundan çok daha büyük gösterme amacıyla da ifade alanı bulan bu deyimde kişinin merak, beklenti ve sabır duygularının en üst düzeyde olduğunun göstergesi yer almaktadır.

Dokuz dolanmak / dolaşmak: Birçok defalar dolaşmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Deyimde abartma ifadesi gizlidir. Heyecan ve merak içinde bulunan kişinin yerinde duramaması durumunun ifadesi yer almaktadır.

Dokuz felekten geçmek: Hayatta acı tatlı günler görmüş geçirmiş olmak, olgunlaşıp, deneyim kazanmış olmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Bu deyim Güncel Türkçe Sözlük'te *dokuz felekten geçmek* şeklinde varyantı da bulunmaktadır Her iki deyim aynı anlam düzlemindedir. Deyimde kişinin çoğu kez olumsuz olaylar ile sınındığı ve bu sınamalarla tecrübe kazandığının ifadesi yer almaktadır. Bu deyimde yer alan dokuz sayısı, mitolojik ve dinî boyut ile özdeşleşmiştir.

Dokuz fırın ekmek istemek: Bir kimsenin yetişip topluma yararlı bir kişi olması için çok uzun zaman gerekir, anlamında söylenen bir deyimdir (Erişim Adresi ve Tarihi: <http://deyimleri.com/deyim/>, 17.03.2020). Kişinin belli bir konuda istenilen kıvama ve olgunluğa gelebilmesi için uzun süren bir çaba yolculuğuna dâhil olması gerektiğinin anlatıldığı deyimde, abartma ifadesi yer almaktadır.

Dokuz / kırk körün bir değneği: Birçok kimsenin tek yardımcısı, tek dayanağı (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). (bk. **kırk körün bir değneği**)

Dokuz köyden kovulmak: Geçimsizliği, hatalı davranışları yüzünden birçok yerden atılmış kimse (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Deyimde kimseyle anlaşamayan bir kişinin giriştiği her işte mağlup olması anlatılmaktadır. Bu deyimde olumsuz bir anlam çerçevesi vardır. *Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar* deyiminde de aynı anlam mekanizması yer almaktadır fakat *dokuz köyden kovulmak* deyiminde geçimsizliği yüzünden giriştiği her işte olumsuz olaylarla karşılaşan bir kimse söz konusu iken *doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar* deyiminde doğru söylemenin kişiye her zaman iyi sonuçlar veremeyeceği ifadesi yer almaktadır.

Dokuz kurda, bir hurda: Ortağı çok, düşen pay az (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Bu deyim *dokuz kurda, bir eşek* varyantı da bulunur. Her iki deyim de aynı anlam düzlemindedir. Olumsuz bir anlam çerçevesinde yer alan bu deyimler arz talep ilişkisindeki mevcut dengesizliğin ifadesine işaret etmektedir.

Dokuz ayın çarşambası bir araya gelmek: Birçok iş birden ortaya çıkıp sıkışık bir durum yaratmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). (bk. **kırk yılın çarşambası bir araya gelmek**)

Dokuz parça olmak: *Yüreği parça parça olmak* şeklinde de kullanılan bu deyim “bir duruma ve bir şeye pek çok acımak, derin üzüntü hissetmek” veya “pek çok acımak” anlamındadır (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Her iki deyim de aynı anlam düzlemindedir. Abartma ifadesinin yer aldığı deyimde üzüntülü bir durumdan ötürü kişinin psikolojik durumunun iyi olmadığı anlatılmaktadır.

Dokuz yorgan eskitmek / paralamak / parçalamak: Çok uzun yaşamak, uzun ömürlü olmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <http://deyimleri.com/deyim/dokuz-demek-otuz-demek/>,

17.03.2020). İnsan ömrü boyunca bir kişinin dokuz yorgani parçalayacak derecede kullanması imkânsızdır. Diğer insanlara nazaran daha uzun ömre sahip olan kişinin resmedildiği deyimde abartma ifadesi bulunmaktadır.

4.1.2.Kırk sayısı

Ayının kırk türküsü var, kırkı da Ahlat üstüne: Bir kimsenin hep aynı şeyi veya hikâyeyi anlatması karşısında söylenen bir sözdür (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Kişinin sürekli aynı şeyleri ifade etmesi veya anlatması durumunda karşı tarafta yer alan kişilerce bu durumun olumsuz karşılanmasının anlatıldığı deyimde olumsuz bir anlam çerçevesi yer almaktadır.

Bir adama kırk gün ne dersin o olur: “Sürekli telkinlerle bir kişinin bilinçaltına birtakım inançlar, duygular yerleştirilebilir” anlamında kullanılmaktadır (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Deyimde daima aynı şeylerin tekrar edilmesi gerçekleşecek olaylar üzerinde etkili olacağının ifadesi yer almaktadır. Bu bağlamda deyimın anlamsal çerçevesinde psikolojik ve mitolojik bir düşünce yatmaktadır. Kırk sayısı burada abartmayı temsil etmektedir.

Bir ayaküstünde kırk yalanın belini bükmek / kırmak: Çok kısa sürede pek çok yalan söylemek (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Deyimde çok fazla yalan söylemek ifadesi yer almaktadır. Kırk sayısı burada abartma ve olumsuzlamayı temsil etmektedir.

Biz kırk kişiyiz, birbirimizi biliriz: “Birbirimizi çok yakından tanırız, onun öyle bir üstün durumu olmadığını biliriz” anlamında kullanılmaktadır (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Çok iyi tanış olmanın neticesinde aynı gruba veya aileye mensup bir kişinin mevcut bir durumda kendisini olduğundan farklı yansıtamayacağının ifadesi yer almaktadır.

Kılı kırk yarmak: Titiz ve ayrıntılı bir biçimde incelemek, önemle üstünde durmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Çok dikkatli ve özenli davranmak veya beğenmenin zor olduğu bir durumun ifadesinin bulunduğu deyimde, hem abartma hem de derin yapıda bir olumsuzluk ifadesi yer almaktadır.

Kırdığı koz / ceviz kırkı / bini aşmak: Sürekli yakışıksız davranışlarda bulunmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Deyimde kişinin daima hoş olmayan davranışlar sergilemesi ve bu sergilenen davranışlardan ötürü bir memnuniyetsizliğin ortaya çıkması ifadesi yer almaktadır. Deyimin anlam çerçevesinde davranış sayısı olarak kırk veya bin rakamları abartıyı, mevcut durum için ise olumsuzluğu yansıtmaktadır.

Kırk / beş / on para etmemek: “Hiçbir değeri yok, işe yaramaz” anlamında kullanılmaktadır (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Hiçbir koşulda fayda sağlamayan bir insan modelinin yer aldığı deyimde olumsuzlama söz konusudur.

Kırk / bin dereden su getirmek: Birini kandırmak için çok dolambaçlı gerekçeler ileri sürmek, ikna edebilmek için çok uğraşmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Birini ikna edebilmek veya kandırabilmek için çok fazla dil dökmek anlamında kullanılan deyimde yer alan kırk / bin sayıları metne abartma ifadesi katmıştır.

Kırk / doksan / seksen kapının ipini çekmek: İçinde bulunduğu sorunu çözmek için kapı kapı dolaşmak, birçok yere uğramak (Erişim Adresi ve Tarihi: <http://deyimleri.com/deyim/>, 17.03.2020). Deyimde gereğinden fazla çaba sarf etmek ifadesi yer almakta ve deyimde yer alan kırk / doksan / seksen sayıları da metinde abartmayı yansıtmaktadır.

Kırk ambar: Birçok konuda geniş bilgisi bulunan kimse (Erişim Adresi ve Tarihi: <http://deyimleri.com/deyim/>, 17.03.2020). Bu deyim kişinin bir konuda geniş bir düşünce

perspektifine sahip olması durumunda kullanılmaktadır. Kırk sayısı burada abartma ifadesini yansıtmaktadır.

Kırk anahtarlı: Pek çok mal ve mülk sahibi zengin kimse (Erişim Adresi ve Tarihi: <http://https://www.lafsozluk.com/2011/03/kirk-ile-ilgili-atasozleri-deyimler-ve.html>, 17.03.2020). Deyim çok varlıklı kimseler için söylenmiş olup abartma ifadesini taşımaktadır.

Kırk ev / evin kedisi: Birçok eve girip çıkan (kimse) (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Hem olumsuz hem de abartma ifadesinin yer aldığı deyim birbiriyle alakasız birden çok kimseyle ahabplık eden ve güven vermeyen kişiler için kullanılmaktadır.

Kırk gün, kırk gece: Bir olayın gerçekleşmesi için uzun süre bekleme, olayın gerçekleştiğinde ise gerçekleşen olayı kutlamak için uzun süre sevdiği insanlarla birlikte kutlama yapmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <http://deyimleri.com/deyim/>, 17.03.2020). Gerçeklik payının da yer aldığı deyimde ilk dikkat çeken kırk sayısının sunduğu abartma anlamıdır. Deyimde gerçekleşen sevindirici bir olay için kırk gün, kırk gece kutlanmasını ifade eder.

Kırk hamamı: Kadının lohusalıkta ilk kırk günü doldurmasından sonra temizlenmesi için hamamda yapılan özel toplantı (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Bu deyim dinî tabanlıdır. Deyimde lohusa kadınlar için gerçekleştirilen bir ritüel anlatılmaktadır. Kırk sayısı abartıyı ifade etmektedir. (bk. **kırkı çıkmak veya kırkını çıkarmak; kırkı / kırkları karışmak**)

Kırk katır mı kırk satır mı?: Ölümlerden ölüm beğen, anlamında söylenir (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Hem olumsuz bir durumun hem de bu durumun sonucunda gerçekleşecek olan abartılı bir durumun yer aldığı deyimde kızgınlık ifadesi yer almaktadır.

Kırk / dokuz körün bir değneği: Birçok kimsenin tek yardımcısı, tek dayanağı (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Dokuz körün bir değneği ile aynı anlam düzlemindedir. (bk. **dokuz körün bir değneği**)

Kırk yılda bir: Çok seyrek olarak (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Kırk yılın başı / başında deyimini ile aynı anlamdadır. Her iki deyimde de çok seyrek bir zaman dilimi ifadesi yer almaktadır. Deyim abartma ifadesini barındırmaktadır. (bk. **kırk yılın başı / başında**)

Kırk yılın başı / başında: “Çok uzun süre içinde bir kez” anlamında kullanılmaktadır. (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). (bk. **kırk yılda bir**)

Kırk yılın çarşambası bir araya gelmek: *Dokuz ayın çarşambası bir araya gelmek* şeklinde de kullanılan bu deyim “birçok iş birden ortaya çıkıp sıkışık bir durum yaratmak” anlamındadır (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Her iki deyim de aynı anlam düzlemindedir. (bk. **dokuz ayın çarşambası bir araya gelmek**)

Kırk yıllık Kâni / Yâni, olur mu Yâni / Kâni: İyi alışkanlıklar edinmiş ve bunu uzun yıllar sürdürmüş kişi, kolay kolay bu yapısından vazgeçip de kötülük edemez anlamında kullanılmaktadır (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Deyimde övgü ifadesi yer almakta ve bu deyimle kişinin huyunda vazgeçmemesi hayatı boyunca aynı yolda ilerleyeceği mesajı verilmektedir.

Kırk yıllık orospu: Acemiliği üzerinden atmış artık her konuda deneyim kazanmış kimseler için kullanılan bir sözdür (Erişim Adresi ve Tarihi: <http://deyimleri.com/deyim/>, 17.03.2020). Bu deyimde argo ifadesi yer alsada aslında övgü temelli bir kullanım söz konusudur. Tecrübe sahibi kişiler için kullanılır. Abartma ifadesi yer almaktadır.

Kırkı çıkmak veya kırkını çıkarmak: (Lohusa, yeni doğan bebek ya da ölü için) doğurmasından, doğumundan ya da ölümünden sonra kırk gün geçmek. (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020) (bk. **kırk hamamı**)

Kırkı / kırkları karışmak: Birden fazla çocuk için aynı kırk günlük süre içinde doğmuş olmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). (bk. **kırk hamamı**)

Kırkıdan sonra azmak: Yaşlandıktan sonra yaşına uymayan davranışlarda bulunmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Bu deyim belli bir yaştan sonra toplum tarafından hoş karşılanmayan davranışlarda bulunan kişiler için söylenmektedir. Argoda sıklıkla bulunur ve içerisinde hem olumsuzluğu hem de abartıyı barındıran bir anlam mekanizması vardır.

Kırkıdan sonra saz çalmak: Yaşlandıktan sonra uzun ve güç bir işe girişmek (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Yaşına uygun olmayan bir işe kalkışan kimseler için kullanılan bu deyimde olumsuzlama söz konusudur. Yaşlılık biraz dinginlik mevsimidir. Bu mevsimdeki bir kimseden eğlenceli, uzun veya zor işler beklenmez. Bu tarz işlere merak salan yaşı geçkin kimseler için ifade alanı bulan deyim, sosyal mesaj içermektedir.

Kırklar'a karışmak: Bir kimse için artık ortalarda görünmez olmak (Erişim Adresi ve Tarihi: <https://sozluk.gov.tr/>, 17.03.2020). Deyimde Türk mitolojisine bir gönderme söz konusudur. Halk mitolojisinde Kırklara veya Abdallara karışan kimse hidayete erer. Ama burada hidayete eren bir kişiden değil artık herkes ile iletişimini azaltan veya bitiren bir kimsenin betimlendiği görülmektedir.

5. Dokuz ve Kırk Sayılarının Yer Aldığı Deyimlerde Eş Dizimlilik

İki ya da daha fazla dil biriminin belirli bir düzen ve sınırlılık çerçevesinde genel olarak aynı dizim içinde birlikte kullanılabilmeleri eşdizimlilik (collocation) olarak tanımlanır (İmer vd. 2011; Vardar, 2002). Eş dizimlilik, kelimenin içerisinde yer aldığı söz diziminden soyutlanarak, anlamsal tanımından ayrılıp yeni bir anlamlandırma yolculuğuna çıkması olarak da açıklanmaktadır (Firth, 1957: 123). Bu düşünceye benzer bir yaklaşım sergileyen Halliday, eşdizimliliği bir kelimenin birlikte olabileceği diğer kelimelerle kurduğu dizimsel birlik olarak tanımlar ve *tartışma* (*argument*) ve *sert* (*strong*) kelimeleri ile bu düşüncesini destekler. Yazılı ve sözlü anlatımlardan yola çıkarak *tartışma* sertleşti, *sert* bir tartışma şeklindeki yapıları sıralar. Halliday, *sert* ve *sert* ile ilişkisi bulunan diğer dil birimlerinin tartışma ile eşdizimli olduğunu savunur (1966: 156).

Eşdizimlilik ile ilgili *yapısal birliktelik* ve *anlamsal birliktelik* olmak üzere iki temel kavram ve yaklaşım bulunmaktadır. İstatistiklere dayanan yaklaşım *sıklık temelli yaklaşım*, anlamsal birlikleri ele alan yaklaşım ise *anlam temelli yaklaşım* olarak isimlendirilmektedir (Eken, 2016: 31). Eşdizimlilik çerçevesinde yer alan dil birimleri arasında kurulan anlamsal ilişkinin istatistiki bir temel üzerinde kurulu olması sıklık temelli yaklaşımdır (Siepmann, 2005: 409). İncelenen deyimler arasında dokuz ve kırk sayılarının yer aldığı birimler arasında sıklık temelli yaklaşım değil anlam temelli yaklaşım esas alınmıştır. Eşdizimli yapılar içerisinde deyimler ve atasözleri iki ya da daha fazla kelimenin sıklıkla birlikte kullanım sahasının bulduklarını ve böylece daha esnek bir yaklaşım sergilediklerini söylemek mümkündür. Bu esnek yapının başka kelimelerle yer değiştirmeleri açısından daha kolay bir yönü bulunmaktadır. Bu yüzden kelimelerin metin bağlamı içerisinde anlam alanlarını belirlemede eşdizimlilik önemli bir yere sahip olmaktadır. Yani bir kelimenin ifade ettiği anlam, metin bağlamı içerisinde birliktelik sergilemektedir. Bu birliktelik kelimelerin kavram alanlarının sınırlarının çizilmesinde eşdizimlilik düzeyinde belirlenmektedir. Kullanım sıklıklarına bakılınca da bazı kelimelerin aynı söz dizimindeki başka kelimelerle olan bağlantısı dikkat çekicidir. Bu dikkat çekicilik deyim, atasözü veya kalıplaşmış her yapıda da gerçekleşebilir veya esnek bir yapıya sahip tüm kelimelerde de gün yüzüne çıkabilir. Her ne kadar Mitchell deyimlerde yer alan dil birliklerinin kalıplaşma veya anlamsal düzlemde diğer dil birimleri ile ayrıldığını, kalıplaşma serüvenin de kelimelerin başka bir alternatif kelime ile değiştirilmesinin söz dizimi düzleminin

bozulmasını engellediğini ve eşdizimlilikte deyimlerdeki kadar bir kalıplaşma ve sınırlama olmadığını (Mitchell, 1971: 53) savunsa da anlam temelli yaklaşımda kelimelerin yan yana gelişinin sadece istatistiki olarak gerçekleşmediği, bu beraberliğin anlamsal temeller üzerinde inşa edilmesi gerektiği bilinmektedir.

Cowie, anlam temelli yaklaşımın temsilcilerindendir. Eşdizimlerin öbekselleştirilmesi 1940'lı yıllara dayanmaktadır (Cowie, 1998). Kelimelerin ve kelimelerin hayat bulduğu dil birimlerinin kullanımları anlambilim konusudur. Burada kelimenin yerine kullanılan bir diğer kelime ile anlamsal uyum, metin bağlamını değiştirmeden ortaya çıkmaktadır. Dokuz ve kırk sayıları zaman içerisinde bazı deyimlerde aynı düzlemde ilerlemişlerdir. Anlamsal uyum veya anlamsal mesaj dilin kültür yönü ve dilin doğal değişimi ile doğrudan ilişkilidir.

Cowie 1994 senesinde yapmış olduğu çalışmada kelime birleşimlerini serbest birleşim, kısıtlı eşdizim, simgesel deyim ve salt deyim olarak dört kolda incelemiştir. 1. *Serbest Birleşimler (Free Combinations)*: Sözdizimsel ve anlambilimsel kurallara göre dilin doğası gereği bir araya gelen dil birlikleridir. Kelimeler arası değiştirimlere çok fazla izin verilmekte ama kelimeler hangi dil birlikleri ile bir arada kullanılabileceği bilgisini içsel olarak taşımaktadır. Birlikteliği oluşturan bu dil birimleri aktarıma uğramadığından birlikteliği oluşturan sözcüklerin anlamsal toplamı birlikteliğin anlamını sunmaktadır. 2. *Kısıtlı Eşdizimler (Restricted Collocations)*: Sözdizimsel kurallarla bir araya gelen kelimelerin birtakım seçim kısıtlılıkları çerçevesinde oluşturdıkları birliktelikler olarak tanımlanmaktadır. Birlikteliğin anlamı serbest birleşimlerdeki kadar açık değildir. Ama bir ölçüde açıklık sergilemektedir. Bu açıklık birimlerin değişimi serbest birleşimdeki kadar özgür değildir ve nedensiz kimi kısıtlılıkları da içermektedir. 3. *Simgesel Deyimler (Figurative Idioms)*: Kısıtlı eşdizimler ile salt deyimler arasında yer alan, birleşimdeki açık anlamı taşımasına karşın deyim benzeri metaforik özellikler de sergileyen birliktelikler olarak tanımlanmaktadır. Aktarıma uğraması ve değiştirime izin vermemesi bakımından deyimlere benzemektedirler. Ancak anlamsal açıklığı bakımından serbest birleşimlere ve eşdizimlere yakın kelime birleşimleridir. 4. *Salt Deyimler (Pure Idioms)*: En sabit dizime sahip ve en çok kalıplaşmış tür olan salt deyimler, hiçbir koşulda değişime izin vermemektedir ve anlamsal açıdan bütünüyle aktarıma uğramış kelime birliktelikleridir (Eken, 2016: 36-37). Dokuz ve kırk sayılarının tespit edildiği deyimler içerisinde bazılarının bütünüyle simgesel anlamlar taşıyan birleşimler olduğu görülmektedir. Zaten *simgesel deyimler (figurative idioms)*, bir ya da daha fazla dil biriminin arasında bir seçimlik değiştirime izin vermektedir. Bu durum hem sözlük açısından hem aktarım açısından yoruma açıktır. Anlam bilim açısından da değerlendirilen bu deyimlerde açık olarak değiştirilemeyen sabit deyimlerin de olduğu görülmektedir. Bu sabit deyimlerin anlam çerçeveleri başka bir başlıkta incelenmiştir.

Anlam temelli bir yaklaşımda ele alınan sekiz adet deyim doğrudan kendi birleşeni içerisinde belli bir anlamsal bağ bulunduğu tespit edilmiştir. İncelenen bu deyimler arasındaki eşdizimlilik şunu doğrudan göstermektedir: Eşdizimlilik sadece yapısal yakınlığı gösteren bir birliktelik değildir. Dil dizgesi içerisinde yer alan diğer bütün kelimeler ile anlam birliktelikleri olabilir. Bu birliktelikler belirli bir açıklık mekanizmasında sunulur. Bu mekanizmayı ayakta tutan temel kavram kültürel boyut ile dil sürecinin hızla devam ediyor ve ilerliyor olmasıdır. Dokuz ve kırk sayıları temelinde tespit edilen deyimler ve bu deyimlerin eşdizimlilikleri şu şekildedir:

Dokuz   Kırk   Seksen

tarakta bezi olmak: Deyimde esas nokta *dokuz*, *kırk* ve *seksen* sayılarının aynı eşdizimlilikte yer almalarıdır. Bu deyim *her* kelimesi ile de kullanılmaktadır. Birbirinden çok farklı konularla veya işlerle ilgilenmek anlamındaki deyim anlam mekanizmasını *dokuz*, *kırk* ve *seksen* sayıları aynı

ölçüde yansıtmaktadır. Türkçede *birden çok konuyla veya işle ilgilenmek* kavramı dokuz, kırk ve seksen sayıları ile sunulmuştur. Sayısal birliktelik Türkçedeki kullanım açısından bir eşdizim oluşturmuştur. Türk kültüründe *dokuz*, *kırk* ve *seksen* sayıları sonuç bazında aynı anlam noktasında yer alsalar da bu sayılar özel anlamları açısından bir birliktelik sağlamazlar. Buradaki sayı birimlerinin anlam özellikleri değil nedensiz bir uzlaşmanın doğurduğu sonuç esastır.

Dokuz

Kırk

öküzle bir mağaraya mı kapandı / mağarada mı kaldı?: Sebepsiz yere sıkıntı çekmek veya olağan bir durum için boş yere üzülme anlamını taşıyan deyim anlam mekanizmasını *dokuz* ve *kırk* sayıları aynı ölçüde yansıtmaktadır. Bağlamsal ilişkilerin birleşimi ile metin bağımlı bir anlam mekanizmasını sunan *dokuz* ve *kırk* sayıları metin içerisindeki diğer dil birlikleri ile ilişki içerisinde. Bu ilişki *dokuz* ve *kırk* sayılarını, bu deyim özelinde, eşdizim noktasında birleştirmektedir.

Dokuz

Kırk

ayın / yılın çarşambası bir araya gelmek: Deyimin anlam mekanizmasını *dokuz* ve *kırk* sayıları aynı ölçüde yansıtmaktadır. *Uygun olmayan bir zaman dilimi, sıkışık olma hâli* dokuz ve kırk sayıları aracılığıyla ifade alanı bulmuştur. *Dokuz* ve *kırk* sayıları, kültürdeki özel anlamlarından bağımsız olarak nedensiz bir çağrışım ile eşdizimlilikte yer almaktadır. Burada *çarşamba* kelimesi merkezinde kurulan deyim gerçek kavramından tamamen uzaktır. Kırk yılda veya dokuz ayda bir, bir araya gelmek *sadece sıkışık ve nadir* zamanlarda toplanmayı çağrıştırması açısından ortaklaşmaktadır. Eşdizim noktası metin bağlamı çerçevesinde anlaşılabilir bir dinamizme sahiptir.

Dokuz

Kırk

Seksen

kapının ipini çekmek İçinde bulunulan zor durumdan ötürü birçok kişiden yardım ister hâle gelmek anlamında kullanılan deyim anlam mekanizmasında abartma söz konusu olup *dokuz* ve *kırk* sayıları bu durumu aynı ölçüde yansıtmaktadır. Bu deyimdeki *dokuz*, *kırk* ve *seksen* sayıları arasında güçlü bir eşdizim bağı bulunmaktadır. Metin sınırları içerisinde bu sayılar *birden çok ve abartı* anlamsal mesajını verdiği için anlam temelinde eşdizimlilikte yer almaktadırlar.

Dokuz

Kırk

körün bir değneği: Deyimde abartma ifadesi bulunmakta ve bir kişinin birden çok kimseye aynı anda ve aynı ölçüde destek ve yardımda bulunması anlamı yer almaktadır. Eş zamanlı bir seçim ile *dokuz* ve *kırk* sayılarının eşdizimlilikleri sözdizimindeki dil birliklerinin nedensiz birleşimi ile ortaya çıkmaktadır. Her iki sayı da metne abartma ifadesi katmakta ve aynı mesajı sunmaktadır. Nedensiz bir dil birliği olan *dokuz* ve *kırk* sayıları anlamsal uyum dizgesi içerisinde yer almaktadır.

Kırk

On

Beş

para etmemek: Olumsuz bir anlam çerçevesine sahip olan bu deyim, üstün veya yeterli bir kabiliyete sahip olmayan kişilerin ifadesi için kullanılmaktadır. *Kırk*, *on* ve *beş* sayıları bu deyimde aynı anlam mekanizmalarını yansıtmaktadır ve bu sayılar eşdizimlilikte yer almaktadır. Çünkü bu sayıların olumsuz anlam uyum dizgesi içerisinde bir eşdizimlilikleri söz konusudur. Bu sayıların ortak anlam noktası olumsuz olmalarıdır ve aynı düzeyde kullanılıyor olmaları ise eşdizim çizgilerini yansıtmaktadır.

Kırk

Bin

dereden su getirmek: Deyimde abartma ifadesi yer almaktadır. Kişinin ikna edilebilmesi için gereğinden çok çaba sarf etmesinin resmedildiği deyimdeki *kırk* ve *bin* sayıları aynı anlam alanını paylaşırlar ve bu sayılar metin bağlamında anlamsal benzerlik içermektedirler. Aslında *kırk* ve *bin* sayılarının sayısal olarak aynı kategoride bulunmaları mümkün olmamaktadır. Fakat deyimde yer alan bu sayılar, mantıksal bir uyum ve anlamsal mesaj noktasında birleştikleri için eşdizim çizgisinde bulunmaktadır.

Dokuz

Yedi

canlı: Kişi veya canlı olan her varlık için kullanılan bu deyim anlam çerçevesinde hem çok sağlıklı hem de sağlam adımlarla ilerlemenin ifadesi yer almaktadır. Burada *dokuz* ve *yedi* sayılarının

eşdizimlilik birliktelikleri anlam temelli yaklaşım ile ortaya çıkmaktadır. Bu birliktelikte açık bir anlam söz konusudur. Bu anlam metaforik bir birliktelik sağlar ve bu sayıların oluşturduğu dil birlikleri anlamsal bir bağdaşıklık içermektedirler.

6. Sonuç

Bu çalışmada dokuz ve kırk sayıları merkeze alınmış ve bu sayıların hem kültürel boyutları, hem sözlüksel anlamları, hem kavram alanları hem de eşdizimlilikleri incelenmiştir. Anlam temelli bir yaklaşım metoduyla *dokuz* sayısının, *kırk* sayısı dışında hem *seksen* hem de *yedi* sayısı; *kırk* sayısının da *dokuz* sayısı dışında *on*, *beş*, *seksen* ve *bin* sayıları ile aynı anlam düzleminde yer aldığı deyimler de tespit edilmiştir. Buradaki esas nokta ele alınan sayıların toplam sekiz adet deyimde hiçbir boşluğa yer bırakmadan aynı anlam mekanizmalarına sahip olmalarının ve anlam temelli yaklaşımda tek bir koldan ilerlediklerinin tespitidir.

Sözlü kültürlerde kalıp ifadeler ezberi kolaylaştırır ve hafızaya yardım ederler. Dokuz ve kırk sayıları biraz da kültürel bir kalıplaşmışlığı ifade eder. Çoğu kez bu sayıların neden kullanıldıkları bilinmez, ama hafıza için hazır gereçlerdir ve sayı kullanmak gerektiğinde akla ilk onlar gelirler. Dolayısıyla sayıların deyimlerde nöbetleşerek veya birbirlerinin alternatifi olarak kullanılmaları bu durumdan da kaynaklanmaktadır.

Deyimlerin temelinde metaforik bir yaklaşım söz konusudur. Bu metaforik yaklaşım ve birliktelik, anlamsal uyum sayesinde ortaya çıkmaktadır. Her bir sayı metnin bağlamını bozmadan değişebilmekte ve birbirinin yerine kullanılabilir. Ayrıca dokuz ve kırk sayılarının yer aldığı deyimlerin sözlük anlamları kültürel boyut ile doğrudan ilişkilidir. Bu sayıların yer aldığı deyimlerde daha çok olumsuzluk ve abartma ifadelerinin yer alması da dikkat çekici bir noktadır.

Kaynakça

- Beydili, C. (2005). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Yurt Kitap Yayınları.
- Çelik Şavk, Ü. (2013). Manas ve Maaday-Kara'da sayılar. *Milli Folklor Dergisi*, 50: 52-57.
- Durbilmez, B. (2009). Türk kültüründe ve fütüvvet-nâmelerde dört sayısı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 52: 71.
- Durbilmez, B. (2019). *Türk dünyası kültürü 2*, Ötüken Yayınevi.
- Eken, N. T. (2016). Eşdizimlerin saptanmasına ve betimlenmesine yönelik kuram ve yaklaşımlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 33: 28-47.
- FIRTH, J. R. (1957). *Modes of meaning. papers in linguistics 1934-1951*, Newyork: London-Oxford University Press, 190-215.
- Güncel Türkçe sözlük. <www.tdk.gov.tr>
- Gürsoy Naskali, E. (1996). Manas destanında kırk yiğit (niçin kırk yiğit). *Türk Dili*, 529: 56-59.
- Lauhakangas, O. (2007). Use of proverbs and narrative thought. *Folklore*, 35: 77-84.
- Güvenç, A. Ö. (2009). Kırk sayısının halk edebiyatı ürünlerinde kullanımı üzerine bir inceleme. *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 41: 85-96.
- Gölpınarlı, A. (1977). *Tasavvuftan dilimize geçen deyimler ve atasözleri*. İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Hazar M. ve Şengönül M. (2012). Türk kültüründe sıfırdan dokuza kadar sayı adları ve matematik değerleri. *BAL-TAM Türklük Dergisi*, 17: 141-158.

- Halliday, M. A. K. (1966). Lexis as a linguistic level. (Ed. C.E. Bazell vd.) In Memory of F. R. Firth, Longman, 148-162.
- Hirik, E. (2017). Türk dünyası atasözlerinde sayılar ve anlamları. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5: 223-241.
- İmer, K., vd. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Mitchell, T. F. (1971). Linguistic goings on. Collocations and other lexical matters arising on the syntagmatic record. *Archivum Linguisticum*. C.2, 35-69.
- Ronan, C. A. (2005). *Bilim tarihi*. (Çev. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergun). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Schimmel, A. (2017). *Sayıların gizemi*. Alfa İnceleme.
- Sertöz, S. (2000). *Matematiğin aydınlık dünyası*. Tübitak Yayınları.
- Siepmann, D. (2005). Collocation, colligation and encoding dictionaries. Part I:lexicological aspects, *International Journal of Lexicography*, C.18 (4): 409-443.
- Ögel B. (2006). *Türk mitolojisi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özköse, K. (2014). Sayıların gizemi. *Yeni Dünya Dergisi*, 113-120.
- Üstünoğlu, K. (2016). Geleneklerin diline yolculuk: yedi sayısının kullanımı. *21. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu*, Makedonya-Üsküp, 2.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual Yayınları.
- Yardımcı, M. (2009). Geleneksel kültürümüzde ve âşıkların dilinde sayılar. *Milli Folklor Dergisi*, 636-647.

Elektronik Kaynakça

- <http://deyimler.com/>
- <http://deyimleri.com/deyim/>
- <http://deyimleri.com/deyim/dokuz/>
- <http://deyimleri.com/deyim/dokuz-demek-otuz-demek/>
- <https://sozluk.gov.tr/>
- <https://www.lafsozluk.com/2011/03/kirk-ile-ilgili-atasozleri-deyimler-ve.html>
- <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a200646.aspx>